SHAXSNING RIVOJLANISHI VA UNGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR

Kamolova Elmira Hasan qizi
O'zbekiton – Finlandiya pedagogika instituti 2- kurs talabasi

Annotatsiya: *Dunyoga kelgan go'dak ma'lum vaqtga qadar individ hisoblanadi. Individ beologik turga kiruvchi alohida tirik mavjudotdir. Shaxsning shakillanishida harakat o'ziga xos omil hisoblanadi. Individda harakatlar reflikslar orqali hosil bo'lsa, shaxsda bu harakatlar ongli ravishda hosil bo'lishi ijtimoiy munosabatlar jarayonidagi ishtirokining ro'y berishi shaxs revojlanishining dastlabki bosqichi sanaladi.*

Kalit so'zlar: *Shaxs tushunchasi, individ, inson, ruh aql, bosh miya, shaxsni rivojlantiruvchi omillar, biologik ijtimoiy omillar, irsiyat, muhit, oila muhiti, ijtimoiy muhit, mahalla, maktab, go'daklik davri, maktabgacha tarbiya yoshi, kichik maktab yoshi, o'smirlik davri, o'spirinlik davri, jismoniy va ruhiy kamolot, barkamol shaxs.*

Shaxs go'daklik davrining ma'lum qismida individ hisoblanadi. "Individ" lotincha "Individium" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, "bo'linmas, alohida, yagona" ma'nolarini anglatadi. Shaxsning shakillanishida harakat o'ziga xos omil hisoblanadi. Go'dak(chaqaloq) ham turl harakatlarni bajaradi. Biroq, bu harakatlar reflikslar bo'lib, ongli ravishda emas, balki shartsiz vashartli qo'zg'atuvchilarga javob tarzida yuz beradi. Shaxs revojlanishining dastlabki bosqichi, go'dakda nutqning hosil bo'lishi, shuningdek, ongli ravishda harakatlar sodir bo'la boshlashi, ijtimoiy munosabatlar jarayonidagi ishtiroki kabi belgilar namoyon bo'ladi.

Shaxs deganda, muayyan jamiyatning a'zosi tushiniladi. Shaxsga aylanmog'i uchun ruhiy jihatdan taraqqiy etgan o'z xususiyatlari va sifatlari bilan farq qilmog'i lozim. Inson shaxs sifatida rivojlanishi va har ttomonlama kamolga yetishi uchun pedagogika fani shaxs rivojlanishining umumiy qonunyatlarini, unga ta'sir etadigan omillarni, rivojlanish jarayoniga aloqador bosqichlarni aniqlashi kerak.

Yuqorida "rivojlanish" tushunchasini ishlatdek. Endi bu tushunchaga kengroq ta'rif berib o'tamiz. Rivojlanish - shaxsning jismoniy, aqliy va boshqa xislatlarining takomillashuvini namoyon etadigan jarayon hisoblanadi. Bu xislatlar tug'ma va keyinchalik erishilgan bo'ladi. Shaxsni barkamol inson bo'lib shakillanishida aniq maqsad asosida tashkil etilgan xatti- harakat , iroda sifatlarining kamol topishi , ayrim

nuqsonlarning bartaraf etilishi , qiyinchiliklarni yengib o‘tishga bo‘lgan ishonch ham kata ahamiyatga egadir. Shaxs rivojlanishi quyidagi omillarga bog‘liq.

1. Biologik omillar (Irsiyat)
2. Ijtimoiy omillar (Muhit)
3. Maqsadli tarbiya

Irsiyat – bu ota qoni yoki ajdodlariga xos bo‘lgan biologik xususiyat va o‘xshashliklarning nasl(bola)ga o‘tish jarayoni.

Irsiyatdan o‘tadigan belgilar -anatomik fizialogik tuzilish (yuz tuzilishlari) , qaddi-qomat, teri, soch hamda ko‘zlarning rangi, shuningdek, nutq, tafakkur, ixtiyoriy harakatlar, mehnat, qobilyat, iste’dod alomatlari ham nasildan –nasilga o‘tadi.

Muhit – bu shaxsning shakillanishiga ta’sir etuvchi tashqi voqia hodisalar majmuyidir. Agar bola o‘z tug‘ma layoqatiga mos sharoitda o‘sib , zarur faoliyat bilan shug‘illansa erta ko‘rinib rivojlanishi, aksincha, bunday muhit bo‘lmasa, yo‘q bo‘lishi yoki “mudroq” ligiciliilishi ha qolib ketishi ham mumkin. Pedagogika va psixalogiya fanlari ijtimoiy muhit unda shaxsning shakillanish jarayoniga ta’sir roliga alohida e’tibor beradi. Ijtimoiy muhit abadiy emas, U ijtimoiy- tarixiy qonunyatlar ta’siri ostida o‘zgarib boradi.

Oila muhiti o‘ziga xos muhim tarbiyaviy ta’sirga ega jarayon hisoblanadi .

Maqsadli tarbiya jarayonida quyidagi holatlar vujudga keladi: 1. Tarbiya jarayonida kishi ongining o‘sishi sodir bo‘ladi. 2. Shaxs o‘zining tug‘ma kamchiliklarini ham kerakli tomonga o‘zgartirish mumkin. 3. Tarbiya yordamida muhitning salbiy ta’siri natijasida yuz beradigan kamchiliklarni tuzatish mumkin. 4. Tarbiya – istiqboldagi maqsadni belgilaydi. Shu bois, shaxs kamolotini ta’minlashda ilg‘or rol o‘ynaydi. Shaxsning rivojlanib, kamol topishi, hayotning hamma bosqichida bir xil bo‘lmay, balki yosh xususyatlari va hayot tajribalariga qarab har xil bo‘ladi . Tajriba jarayonida o‘sayotgan yosh avlod o‘ziga xos xususiyatlarni bilishi juda zarur. Bir xil yoshdagi o‘quvchi – tarbiyalanuvchining har birining o‘ziga xos xususiyatlari, psixik jarayonlari mavjuddir.

Muayyan yosh davrining guruhlanishi bolaning rivojlanish xususiyatlardagi o‘zgarishlarga qarab ajratiladi. Go‘daklik davrida bola birmuncha tajriba to‘plashi bilan uning idrok va tasavvurlari tarkib topa boshlaydi. Olti yoshga qadar bola dunyoni, ijtimoiy borliqni to‘laligicha idrok etadi. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolaning tafakkuri aniq tafakkur bo‘lib, u nimalarni idrok etsa yoki tasavvur qilsa, o‘sha narsalar haqida fikir yuritadi. kichik maktab yoshi o‘quvchilari esa ijtimoiy borliq haqida muayyan tasavvurga ega bo‘lsalar ham ro‘y berayotgan voqia hodisalarning mohiyatini bilishga qiziqadi. Bu jarayonlar shaxsni rivojlanishida bolaning yoshiga

qarab uning psixikasini o‘rganish va bolani barkamol shaxs qilib tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Rivojlanishda o‘smir yoshini ahamiyati juda katta hisoblanadi. O‘smirlarda his – tuyg‘ularni idora qilish layoqati endi-endi shakillana boradi. Bu uning xulqida namoyon bo‘ladi. O‘zining har narsaga jahli chiqishi, qo‘pollik holatlari tez –tez yuz beradi. O‘smirlarning bu xususiyati ko‘proq bahs- munozara jarayonida ko‘zga tashlanadi. Garchi o‘z fikri asosli bo‘lmasa-da uni maqullashga urinadi. 13-14 yoshlarda o‘smirlarda burch hissi, mas’uliyat tuyg‘usi o‘sadi, birmuncha vazminlik bo‘la boshlaydi. Bu davirda o‘smirda maqsadga intilish, o‘zi uchun ideal tanlash boshlanadi. O‘smirlarda axloqiy e’tiqod shakillanib, o‘ziga xos qarashlar tarkib topa boradi. Shunday qilib o‘smirlar bilan munosabatda sabr-toqat, vazminlik zarur . Unga mustaqillik berish, buyruq emas, aksincha maslahat berish, do‘st bo‘lish ko‘proq e’tibor qaratish yaxshi natija beradi.

O‘smirlik davridan keyin o‘spirinlik davri boshlanadi. O‘spirinlar miya hujayralarining tuzilishida ro‘y bergan takomillashish, asab tizimi va faoliyati mazmunining o‘zgarishiga olib keladi. O‘spirin faoliyatining asosiy turi o‘qish bo‘lib qolaveradi. Bilimlar hajmi kengayadi. Ular ijtimoiy munosabatlar, xususan oila, moliyaviy, me’yoriy, ma’muriy, xo‘jalik, mehnat hamda jismoniy faoliyatlar mohiyatini teran tushinishga intila boshlaydilar. O‘spirinlarda ehtiyoj hamda qiziqish o‘z-o‘zidan ijtimoiy faoliyatni tashkil etishga bo‘lgan rag‘batni yuzaga keltiradi. O‘spirinlarda shaxsiy faoliyatni tashkil etishda mustaqillikka intilish yaqqol ko‘zga tashlanadi, bu esa ularda ijtimoiy, xulqiy munosabatlar mazmunini o‘zlashtirishda ijtimoiy faollik ko‘rsatish ehtiyojini yuzaga keltiradi. O‘spirinlardagi qiziqishni inobatga olgan holda ijtimoiy mazmundagi, xususan, “Biznis faoliyatini tashkil etishning ma’naviy asoslari”,”Oldi-sotdi munosabatlarning axloqiy negizlari”, “Yoshlar jinoyatchiligi va uning oqibatlari”, “sening huquqiy burchlaring”,”Nikoh – muqaddas bitim”, “Terrozizm – mudhish jinoyat” kabi mavzularda smenar va treninglar tashkil qilish ularni kelgusida kamol topishida juda kata rol o‘ynaydi.

Shaxs rivojlanishida bu kabi omillar juda ko‘p. shunday ekan shaxsni shaxs bo‘lishi uzviy ya’ni davomiy bo‘ladi va barkamol shaxs darajasigacha ko‘p bosqichlardan o‘tadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Pedagogika (J. Hasanboyev, X. To‘raqulova va b.) Toshkent nashr 2011.
2. Barkamol avlod – O‘zbekiston taraqqiyoti poydevori. Toshkent Sharq nashriyot matbaa konserni, 1998.
3. Munavvarov A. K. pedagogika, Toshkent “O‘qituvchi” 1996, 236-62b.
4. G‘aybullayev N. va b. Pedagogika, Toshkent 2000.
5. Savin N. V. Pedagogika Toshkent “O‘qituvchi” 1975.
6. V. Karimova “Ijtimoiy psixologiya va amaliyot” – Toshkent, 2009.